

יחץ ומוציא מצה

מבואר בגמרא (ברכות לט:): שבפסח כורך המצה הפרוסה בתוך המצה השלימה ובוצע, משום שדורשים "לחם עוני", מה דרכו של עני בפרוסה כו'. ודעת הרא"ש (פסחים פ"י סי' ל') שצריך שלש מצות, שתיים שלימות משום לחם משנה, ואחת פרוסה משום לחם עוני. ומברך המוציא על המצה העליונה השלימה, ועל אכילת מצה על המצה האמצעית הפרוסה. ואוכל כזית מכל אחת.

לכאורה כונתו שצריך לברך המוציא על השלימה משום שברכת המוציא צריכה להיות על אחד הלחמים של לחם משנה. וברכת על אכילת מצה מברך על הפרוסה משום שהמצת מצוה צריכה להיות לחם עוני.

(אמנם הנחה זו שצריך לברך המוציא על המצות של לחם משנה אינה מוסכמת, שהרי התוס' (פסחים קטז). כתבו שמברך שתי הברכות על הפרוסה, ומכל מקום צריך עוד שתי מצות ללחם משנה. הרי שאינו צריך לברך המוציא על המצות של לחם משנה דוקא.)

אבל הגר"א (סי' תע"ה ס"א) ביאר טעם הרא"ש באופן אחר, שהוא משום ש"אין עושין מצוות חבילות חבילות", וכדעת הסוברים שנאמר זה גם בברכות הנהנין. וכמו שביארנו לעיל מחלוקת הראשונים בזה. וצריך ביאור איפה ראה הגר"א את זה בדברי הרא"ש. ונראה שהוא הבין שגם הרא"ש סובר שבעצם אין צריך לברך המוציא על המצות של לחם משנה, אלא שברכת על אכילת מצה צריכה להיות על הפרוסה, משום לחם עוני, וממילא הברכה האחרת צריכה להקבע על מצה אחרת, משום "חבילות חבילות"⁶.

ובעצם הנידון אם שייך כאן דין "חבילות חבילות" יש שלש שיטות בראשונים:

(א) שיטת התוס' (ברכות לט:; פסחים קטו, שם קטז). שלא נאמר דין "אין עושין מצוות חבילות חבילות" בברכות הנהנין כלל, וכמו שנתבאר לעיל.

(ב) שיטת ר"י (מובא בתוס' ברכות לט:): שאמנם שייך דין "אין עושין מצוות חבילות חבילות" בברכות הנהנין, וצריך לבצוע את שתי המצות, אבל אין צריך לייחד איזו ברכה קאי על איזו מצה, אלא כיון שנוטל שתי המצות די בזה. (ונראה הסברא בזה, שכיון שסוף כל סוף נוטל שתי מצות לשתי ברכות אין המצוות נראות עליו כמשאוי.)

(ג) הדעה הראשונה בתוספות (ברכות שם), ושיטת הרא"ש (לפי הבנת הגר"א כנ"ל) והטור (תע"ה) ועוד ראשונים שצריך לברך המוציא על מצה אחת, ועל אכילת מצה על מצה אחרת, משום "חבילות חבילות". ומברך המוציא על מצה אחת ובוצע אותה, ואח"כ מברך על אכילת מצה על המצה האחרת.

אלא שנחלקו אליבא דשיטה זו השלישית, איזו ברכה קאי על איזו מצה. כי הרא"ש כתב שהמוציא קאי על השלימה, ועל אכילת מצה על הפרוסה. והסברא מובנת כי דין לחם עוני נאמר במצת מצוה, שעליה מברך על אכילת מצה. אבל הטור הביא שיטה הפוכה (היא שיטת ר"ח), שהמוציא קאי על הפרוסה, ועל אכילת מצה על השלימה. והב"ח ביאר טעם שיטה זו שהיא סוברת שדין לחם עוני נאמר במצה של המוציא, וממילא צריך לברך על אכילת מצה על האחרת שהיא השלימה משום "חבילות חבילות".

והנה אף שדעת הרא"ש שצריך שתי מצות שלימות – מלבד הפרוסה – בשביל לחם משנה, אבל דעת הר"ף והרמב"ם (פ"ח חו"מ ה"ו) שאין צריך אלא שתי מצות, אחת שלימה ואחת פרוסה. ומבאר הר"ף משום שדין לחם עוני מגרע אחד הלחמים של לחם משנה. וסברתו צ"ב מה ענין לחם עוני ללחם משנה.

והנצי"ב (שו"ת משיב דבר אר"ח סי' כ"א) ביאר שלדין לחם עוני באמת די גם בפרוסות, רק שבשבת וי"ט בעלמא נוטל שני ככרים שלמים שכן תמיד עדיף לברך על שלימה, מה שאין כן בליל פסח שהמצה של מצוה צריכה להיות פרוסה, ודי גם בזה לדין לחם משנה.

⁶ומה שכתב הרא"ש שאוכל כזית מכל אחת צ"ב, תינח הפרוסה שהיא מצת מצוה מובן שצריך לאכול ממנה כזית, שהרי שיעור המצוה בכזית. אבל למה צריך לאכול כזית מן השלימה, והרי ברכת המוציא שייכת גם בפחות מכזית. וכבר האריכו בזה המפרשים. (עי' לקט ישר (תלמיד התרומת הדשן) עמ' 92, וב"ח וביאור הלכה סי' תע"ה.)

אבל קשה על הבנה זו, מלשון הרמב"ם (שם) "ומפני מה אינו מברך על שתי ככרות כשאר ימים טובים משום שנאמר לחם עוני...". ומדויק בלשונו שהשאלה איננה על מה שהלחם אינו שלם, אלא על מה שאינו "שנים". הרי שדין לחם משנה בעצם מצריך שני לחמים שלמים, וכל שאינם שלמים חסר ב"שנים".

ולכן נראה לבאר סברת הר"ף והרמב"ם כי אמנם לחם משנה היינו שני לחמים שלמים. אבל כאן שהתורה הצריכה פרוסה דוקא, משום לחם עוני, הרי זה כעין "אחשביה", שבליל פסח הפרוסה יש לה חשיבות מיוחדת, וזו היא שלימותה, שתהיה פרוסה.

והנה הרא"ש, אחר שהביא שיטת הר"ף שדי בשלימה ופרוסה, ושיטת עצמו שצריך שלש מצות ומברך המוציא על השלימה ועל אכילת מצה על הפרוסה, מסיק: "והרוצה לצאת ידי חובת שניהם יברך המוציא ועל אכילת מצה ויבצע מן השלימה ומן הפרוסה". ומשמע שאילו אם יברך המוציא על השלימה (ויבצע), ועל אכילת מצה על הפרוסה, וכדעת עצמו, לא יצא ידי דעת הר"ף. וצריך ביאור, הרי גם לדעת הר"ף לכאורה הפרוסה היא המצה של מצוה.

ומשמע שהרא"ש הבין שלדעת הר"ף לחם עוני הוא דין במצה שאוכל לסעודת יו"ט, שהיא המצה שמברך עליה המוציא, ולא המצה של מצוה. ונראה שנקט כן בדעת הר"ף משום שאילו היה לחם עוני דין במצה של מצוה לא היה בכחו לגרע בחיוב לחם משנה. והיה צריך שתי שלימות מלבד הפרוסה (וכדעת הרא"ש). ועל כרחק שדעת הר"ף שדין לחם עוני נאמר במצה של סעודת יו"ט, והיא מגרעת את אחד הלחמים של לחם משנה.

וכן נראה באמת מלשון הרמב"ם (פ"ח ה"ו) שכתב שמברך המוציא על שלימה ופרוסה, ומבאר משום שדין לחם עוני מגרע מלחם משנה, ואח"כ כתב שמברך על אכילת מצה, ומשמע שכל הנידון של לחם עוני הוא קשור לברכת המוציא, ולא לברכת על אכילת מצה.

וזה כעין שיטת ר"ח, שמברך המוציא על הפרוסה, ועל אכילת מצה על השלימה. שמבואר שגם הוא סובר שדין לחם עוני נאמר בדין לחם משנה וסעודת יו"ט, ולא במצת מצוה. והסברא צ"ב, כי לחם עוני נאמר בתורה לענין מצוות מצה. ועוד קשה, אם דין לחם עוני נאמר בסעודת יו"ט ובעצם דין לחם משנה, למה לא נאמר ששני הלחמים יהיו פרוסים.

ונראה בדעתם שהדין של "לחם עוני" – מה דרכו של עני בפרוסה – נאמר בבציעה – כי בבציעה הוא ששייך חילוק בין שלימה לפרוסה. והרי כל הסוגיא שם מיירי בדיני בציעה. וכן באמת פשוט לשון הגמ' ד"הכל מודים בפסח שמניח פרוסה בתוך שלימה ובוצע". ולכן סבירא להו לר"ח והר"ף שדין זה של "מה דרכו של עני בפרוסה" – כיון שהוא דין בבציעה – נאמר לענין המצה שמברך עליה ברכת המוציא דוקא, כי ברכת המוציא קשורה לבציעה וחלה עליה, כמבואר בסוגיא דפת צנומה בקערה (שם עמ' א', ועיי"ש ברא"ש). אבל ברכת על אכילת מצה חלה על האכילה ולא על הבציעה, ובאכילה לא שייך חילוק בין שלימה לפרוסה. ולפי"ז ניחא גם מה שהקשינו למה להר"ף דין זה דלחם עוני אינו מגרע אלא אחת מהמצות של לחם משנה. כי הר"ף לשיטתו שדעתו בכל שבת ויו"ט שבוצע רק אחד מלחמי המשנה, שפסק כרב כהנא (לט): דנקט תרתי ובצע חדא, כמבואר בדברי הר"ף שם.